

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

Jurnal websayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/os>

MILLIY IDENTIFIKATSIYA — ARAB ADABIY PERSONAJI TIMSOLIDA

Xilola Yuldasheva

Dotsent, f.f.n.,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Arab adabiyoti, milliy identifikatsiya, personajlar tahlili, madaniy oʻzgarishlar, klassik va zamonaviy asarlar, madaniyat va identifikatsiya, milliy oʻzlikni anglash.

Annotatsiya: Milliy identifikatsiya va uning arab adabiyotidagi personajlar timsolida aks etishi mavzusida tahliliy va tanqidiy yondashuvlarni oʻz ichiga olgan ushbu maqola, arab adabiyotining klassik va zamonaviy asarlaridagi muhim personajlar orqali milliy identifikatsiya-ning qanday shakllangani va rivojlangani, shuningdek, madaniy va ijtimoiy kontekstlardagi oʻzgarishlarning personajlar xarakteri va ularning milliy identifikatsiyadagi roli tahlil qilingan.

NATIONAL IDENTIFICATION — IN THE REPRESENTATION OF AN ARABIC LITERARY CHARACTER

Khilola Yuldasheva

Associate Professor, candidate of Philological Sciences,

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Arabic literature, national identity, character analysis, cultural change, classical and modern works, culture and identity, national identity.

Abstract: This article explores the theme of national identity and its reflection in the characters of Arabic literature, examining both classical and contemporary works. Through extensive research in literature and cultural studies, the author delves deeply into the mechanisms of formation and development of national identity through literary characters, revealing various ways of understanding and expressing national self-awareness. The paper also investigates how changes in cultural and social contexts affect the characters' nature and their role in national identification. Based on literary analysis and critical reflection, the article illuminates the dynamic essence of national identity

within the complex network of cultural and social relationships, providing readers with a profound understanding of the rich and diverse world of Arabic literature.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ — В ИЗОБРАЖЕНИИ АРАБСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПЕРСОНАЖА

Хилола Юлдашева

Доцент, кандидат филологических наук,

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Аннотация:
Арабская литература, национальная идентичность, анализ характера, культурные изменения, классические и современные произведения, культура и идентичность, национальная идентичность.	В данной статье рассматривается тема национальной идентификации и её отражения в образах персонажей арабской литературы, анализируя как классические, так и современные произведения. Проведя обширные исследования в области литературы и культурологии, глубоко анализируется механизмы формирования и развития национальной идентичности через литературные персонажи, раскрывая разнообразные способы понимания и выражения национального самосознания. Статья освещает динамическую сущность национальной идентичности в сложной сети культурных и социальных взаимоотношений, предоставляя читателям глубокое понимание богатого и разнообразного мира арабской литературы.

KIRISH

XX asrda kelib chiqqan va XXI asrga meros bo'lib o'tgan ekzistensial muammo shundaki, inson boshqa odamlardan, adabiy qahramonlardan, o'zining haqiqiylikidan, atrofidagi dunyodan borgan sayin begonalashib bormoqda. Identiklikni izlash, ya'ni insonni hayotdagi u yoki bu hodisalar bilan aynanlashtirishni qidirish hozirgi zamonning dolzarb gumanitar muammolaridan biriga aylandi. Depersonalizatsiya, anomiya, marginallashuv, rollar to'qnashuvi va inson mavjudligining boshqa shakllari kabi ijtimoiy hodisalarda mujassamlangan o'zlikni yo'qotish XX asr boshlarida shakllangan adabiy an'ananing manbayi bo'lib xizmat qildi.

Adabiy qahramon obrazining milliyligi va o'ziga xosligi muammosi, fikrimizcha, bir tomondan, Mixail Mixaylovich Baxtin ta'riflagan muallif va qahramon asaridagi ikki tomonlama boshqaruvi bilan, boshqa tomondan esa, asar qahramoni bo'lgan ijodiy subyekt rivoyat faoliyatining protsessual tabiati, qiymati, semantik yo'nalishining dinamik-keskin nisbati va o'zaro ta'siri bilan bog'liq¹.

¹ Бахтин, Михаил Михайлович. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 1: Философская эстетика 1920-х годов / М. М. Бахтин; [ред.: С. Г. Бочаров, Н. И. Николаев] ; Рос. акад. наук, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. - Москва: Русские словари: Языки славянских культур, 2003. - С. 612.

Ijodiy faoliyat jarayonida qahramon obrazining o'ziga xosligi insonning, ma'lum bir shaxsning hayoti bilan bog'liq bo'lgan madaniy, mafkuraviy, falsafiy, axloqiy, psixologik, ijtimoiy ahamiyatga ega tarkibning ayrim tomonlariga munosabat orqali shakllanadi hamda "milliy identiklik" tushunchasi badiiy vositalar yordamida yaratilgan tasvirning tana-vizual to'liqligini o'z ichiga oladi. Asarda tasvirlangan birgina obraz zamirida yuzlab, minglab insonlarga xos xislat va belgilar umumlashtirilib, jamlab berilgan. Shu sababli, yozuvchining mahorati, uslubi va tasvirlash san'ati haqida fikr yuritilganda ham, asosan, shu unsurlardan kelib chiqib ish tutish zarur bo'ladi. Mana shunga ko'ra, badiiy asarni o'qiganda sezib turamizki, asarda tasvirlangan kishilar hayotdagi jonli odamlarning aynan o'zi emas, balki, aksincha, jonli odamlarning eng muhim, tipik xislatlarini o'zida jamlagan, badiiy bir butunlikka yig'gan, sintezlangan shaklidir. Umumlashtirish badiiy obrazning muhim xususiyati bo'lib, busiz badiiy obraz yaratib bo'lmaydi.

Yozuvchilar o'z asarlarida qahramonlarning qiyofasi, ismlari, kiygan kiyimlari va voqealar sodir bo'layotgan joylar orqali muayyan madaniyat va millatlarning aniq tasvirini yaratishga harakat qiladilar. Bu tasvirlar orqali o'quvchilar asarning qaysi millatga xos ekanligini osonlik bilan tushunishlari mumkin.

Misol uchun, agar qahramonning ismi Juan yoki Mariya bo'lsa va u kishilar flamenko raqsini o'ynab, chiroyli Ispan kiyimlarini kiyishgan bo'lsa, o'quvchi darhol bu voqealar Ispaniya madaniyatiga oid ispan xalqi identikligi ekanligini tushunishi va u millatni identifikatsiya qilishi mumkin. Shuningdek, agar asarda ko'pincha sushi, samuraylar va geyshalar haqida so'z borsa, bu Yaponiya madaniyatiga xos jihatlardir. Bunday ma'lumotlar orqali o'quvchilar asarga yanada chuqurroq kirishib ketishadi va uning mazmunini, madaniy kontekstini yaxshiroq tushunishadi. Shuning uchun, yozuvchilar o'z asarlarida madaniy tafsilotlarga alohida e'tibor beradilar.

Masalan, "...Ertalab bo'lganida, hamma Abu Avadni ko'rdi. U o'z dalasiga g'amgin, qaddi bukilgan holda borardi va boshini al-iadamiya (kufiya uqalsiz²) bilan bog'ladi – qasos qasamini ichgan odam uni shunday kiyadi va qasamni bajarmagunicha olib tashlamaydi...."³

Mazkur parcha suriyalik yozuvchi Mavaxib al-Kiyalining "Qasos" romanidagi arab shaxsini ko'rsatuvchi asosiy element arablarning an'anaviy bosh kiyimi – kufiya, hisoblanadi. Boshni bir necha qatlamlarga o'ralgan mato bilan yopish, havo qatlamini yaratish an'anasi arablarda mahalliy aholi tomonidan islom qabul qilinishidan oldin ham rivojlangan. Mahalliy aholi tasvirlangan eng qadimgi rasmlarda erkaklar boshlarini turli rangdagi mato bo'laklari bilan yopib, echki junidan o'ralgan halqalar bilan mustahkamlashlari tasvirlangan. Shunisi qiziqki, hozirgi kunda juda mashhur bo'lgan qora va qizil katakli kufiyalar yaqinda, o'tgan asrning 20-yillarida paydo bo'lgan. Bu urf Birinchi jahon urushidan keyin sobiq Usmonli imperiyasi hududida Falastin va Iordaniyani ajratgan inglizlarning mustamlakachilik siyosati bilan bog'liq. Ingliz mustamlakachilar "Iordaniya"dan "Falastin"ni ajratish uchun, qizilkatak kufiya kiyishni "Iordaniya"ga va qora kufiyani "Falastin"ga buyurgan.

Lekin, shuni ta'kidlash kerakki, katakli naqsh qadimgi Mesopotamiya va Iroqqa xos qadimiy an'anadir. Aslida, "kufiya" nomining o'zi Iroqning Kufa shahridan olingan va shu sababli Iroq aholisi ularni boshqalardan oldin kiyishni boshlagan deyiladi. Fors ko'rfazining boshqa mamlakatlariga kelsak, ularda Britaniyaning bevosita aralashuvini boshdan kechirmagan, ular oddiy, ko'pincha oq kufiya kiyishni afzal ko'rishadi. Shuningdek, kufiya kiyish uslubiga ko'ra,

² Echki yoki tuyu junidan to'qilgan bog'ich, arablar kufiya ro'mollari ustidan mustahkamlash uchun qo'llaydilar.

³ Идрис Юсуф, Теймур Махмуд "Рассказы арабских писателей" Издательство иностранной литературы М.1955. С. 35.

uning egasi Qatar, Saudiya, Kuvayt, Ummon, Bahrayn yoki Birlashgan Arab Amirliklari mintaqasidan ekanligini identifikatsiya qilish mumkin. Saudiyaliklar qizil-oq katakli kufiyani ukal bilan kiyishni afzal ko'rsalar, Ummon uni salla kabi o'rashadi, Yaman esa bandana kabi bog'laydi. Saudiya Arabistonida "kufiya" emas "g'utra" so'zi ishlatiladi. Gutra kufiyadan farqli o'laroq oq rangda bo'ladi. Bularning barchasidan ko'rinib turibiki, garchi arablar bir tilda so'zlashuvchi millat bo'lsalar ham ularni qaysi mintaqadan ekanliklarini kiyimlaridan identifikatsiya qilsa bo'ladi. Shu sababli yozuvchilar ham o'zning identikligiga qarab qahramonlarining kiyimini urf-odatlarini tasvirlaydi. Kufiyani uqalsiz kiyish—bu kontekstda alohida ahamiyatga ega. Qahramonning boshini uqalsiz kufiya bilan qanday bog'lashi tavsifi qasos yoki qasam va'dasi bilan bog'liq madaniy identiklikka ishora qiladi. Bu Suriya arab madaniyatida chuqur ildiz otgan an'ana va urf-odatlarining identifikatsiyasidir.

Misr yozuvchisi Mahmud Teymur o'zining "Sayyoh" nomli hikoyasida asar bosh qahramonini shunday tasvirlaydi: "Muhammad Najibek Abdulloh al-Azhar diniy maktabi yaqinidagi uyida onasi, enagasi va bir nechta sadoqatli xizmatkorlari bilan yashagan"⁴.

Yoki, "Najibekning hayoti yuqori darajadagi moliyaviy barqarorlikda edi; uning oylik daromadi yuz Misr funtini tashkil etadi; uning norozi va shikoyat qiladigan hech narsasi yo'q edi. Najibek qirq sakkiz yoshda edi va uning qora soqoli allaqachon oq oralagan edi. U har doim rangli yoki qora jubba kiygan va boshida keng, biroz yassilangan torbush bor edi"⁵.

Ko'rib turganimizdek, mazkur parchada Mahmud Teymur misrlik arablar identifikatsiyasining ayrim jihatlari orqali Misr arab madaniyati va ijtimoiy hayotining xususiyatlarini ko'rsatishga uringan. Najibek Muhammad Abdullohning obrazi orqali Misr arab identikligining bir necha jihatlari bilan tanishamiz; Najibekning "oylik daromadi yuz Misr funtini tashkil etadi" degan qismi uning ijtimoiy maqomini va Misr pul birligini ko'rsatadi. Bu miqdor, o'sha davr uchun katta mablag' hisoblanadi va uning yuqori ijtimoiy tabaqaga mansubligini bildiradi. Uning "rangli yoki qora jubba kiygan" va "boshida keng, biroz yassilangan torbush" kiyishi Misr arab madaniyatining an'anaviy kiyim elementlari identifikatsiyasidir. Jubba va torbush (arabcha "jubba" "tarbush") an'anaviy Misr arab kiyimining muhim qismi hisoblanadi.

Yoki, quyidagi parchaga e'tibor qaratsak, "Va Shayx Salom javondan uchta kitob oldi: "Ming bir kecha", "Ibn Batutaning sayohati", "Hindiston mo'jizalari". Najibek hech qachon boshqa kitob o'qimagan. Oyoq kiyimlarini yechib, oyoqlarini ostiga tiqib o'tirar, yoniga kitoblarni qo'yib olib bir finjon qahva yoki suvdan ho'plab, o'qishni boshlardi."

"Ming bir kecha", "Ibn Batutaning sayohati" va "Hindiston mo'jizalari" arab madaniyati va adabiyotiga klassik namunalari hisoblansa, Najibekning o'qish paytida oyoq kiyimlarini yechib, chordana qurib o'tirishi va qahva ichishi arablarning o'ziga xos urflaridan. Najibekning faqat ma'lum kitoblarni o'qishi, misrlik arablarning madaniy qiziqishlari va o'qishga bo'lgan yondashuvini aks ettiradi. Uning kitob tanlovi misrliklarning madaniyat va tarixga bo'lgan qiziqishni ko'rsatadi va bu, arab olamida qahramonlik qissalari, sayohatnomalar va tarixiy mavzularga bo'lgan qiziqishini aks ettiradi.

G'assan Kanafoniyning "Quyoshdagi odamlar" romanida yaratilgan obrazlar vatanidan quvilgan falastinliklardir. Yozuvchi fantaziyasining bosh qahramonlari his-tuyg'ularimizni hayratda qoldiradigan dahshatli qismatga duch kelishadi. G'assan Kanafoniyning siyosatini

⁴ Идрис Юсуф, Теймур Махмуд "Рассказы арабских писателей" Издательство иностранной литературы М.1955г. С. 10.

⁵ O'sha kitob .S.10.

uning qayg'usi, hayot va o'lim o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan ontologik va naturalistik darajadagi Falastin masalasiga qaratilishi nuqtayi nazaridan tushunish kerak.

Yoshi o'n oltidan ellikkacha bo'lgan erkaklar boshqacha yashashlari hamda Falastindan quvilganlar hayotiga o'zlarining shaxsiy quvilish tajribalaridan, shuningdek, o'tmishni qanchalik yaxshi eslashlari va o'z taqdiralarini o'tmish bilan qanchalik ko'p bog'lashlaridan kelib chiqib munosabatda bo'lishlari ko'rsatilgan. Erkaklar, yoshidan tashqari, o'zlarining qishlog'i yoki tug'ilgan makoniga, shuningdek, hozir quvg'inda bo'lgan joyiga qarab ham farqlanadi.

Ular arab dunyosi bo'ylab tarqalib ketishgan hamda faqat qochqinlar lagerlari va vaqtinchalik uylarini tark etishga qaror qilganlaridagina bir toifaga birlashadilar. Asarda ushbu farqlarning har biri "Quyoshdagi odamlar"ning shaxsiyati va o'ziga xosligiga ta'sir qilishi, falastinliklarning identikligi yaxlit bir narsa emasligi ko'rsatilgan. Bu odamlar, ularning tajribalari va shaxsiy individualliklaridan Falastin identikligining o'zi ko'plik va xilma-xillik ekanligini ko'rsatishda foydalaniladi.

G'assan Kanafoniy o'z romanida bunday tuzilishga erishish uchun qo'llaydigan hikoya taktikalaridan biri–bosh qahramonlar haqida umumiy gaplarni aytishdan qochishdir. Aksincha, asar qahramonlari asta-sekin, ularning xotira va harakatlari orqali, turli jihatlardan ochib beriladi. G'assan Kanafoniy o'z personajlarini xiraxandon sharhlarsiz yaratarkan, o'zi boshlovchi rolini o'ynaydi: kitobxonga o'z qahramonlarini taqdim etadi, ularning xotiralari bilan tanishish, harakatlarini o'z nuqtayi nazaridan tushunish imkonini berib, ularning kimligini tasavvur qilishga chorlaydi. Shunday qilib, asar qahramonlarini kitobxon bilan solishtirish orqali ularni vaziyatning o'ziga xos jihatlaridan kelib chiqib shakllanadigan universal qahramonlar sifatida tasavvur qilishimiz mumkin. Biz qahramonlarni ularning o'z hikoyalaridan va romandagi boshqa qahramonlarga munosabatidan bilib olamiz. Bu roman har bir qahramonning qalbi va ongiga bevosita kirish imkonini bergani uchun, Edvard Said tasvirlaganidek, qahramonlarga rollarni taqsimlamaydi, balki ularni harakatga "undaydi"⁶.

G'assan Kanafoniy o'z qahramonlari uchun dunyo yaratadi, ularning tarixini bayon etadi va aftidan, vaziyatga qanday munosabatda bo'lishni o'zlariga qo'yib beradi. Kitobxonlar asar qahramonlarini romandagi vaziyatga munosabatidan tanib oladigan ushbu uslub orqali qahramonlar tanishga aylanadi, shu bois ularning ichki kechinmalari o'quvchiga tushunarli bo'ladi (u o'zini ana shu joyda tasavvur qilishi mumkin), biroq ayni vaqtda matnda qahramonlarga alohida shaxslar bo'lish imkoni yaratiladi.

Misol uchun, roman qahramoni Abu Qays arab va musulmon identikligida oila boshlig'i hisoblanadi, lekin u ushbu mavqedagi odamga xos bo'lgan "an'anaviy" hokimiyat yoki hurmatga ega emas. Abu Qaysning do'sti uni Kuvaytga ketishga ko'ndirayotgan sahnada u oilaning "an'anaviy" boshlig'i sifatidagi mavqeyini saqlab qolishga qanchalik urinayotgani va qanday qilib muvaffaqiyatsizlikka uchragani ko'rsatilgan. Garchi Abu Qaysning: "Bu juda uzoq yo'l. Men esa keksayib qolganman; sen kabi yurolmayman. Yo'lda o'lib qolishim mumkin"⁷, – degan so'zlaridan borishni istamayotgani aniq bo'lsa-da, u do'stining taklifini qat'iy rad eta olmaydi, aks holda do'stining nazarida zaif bo'lib qoladi. Shundan keyin u obro'sini saqlab qolish uchun xotiniga murojaat qiladi. Asarda Abu Qays "bormang, bu juda xavfli", deb aytarmikin, degan xayolda qayta-qayta xotiniga yuzlanadi, lekin u bunday qilmaydi. Garchi uni aqliy, jismoniy va ijtimoiy jihatdan zaif hisoblashsa-da, xotini uning oiladagi erkaklik maqomini saqlab qolishida yordam berishiga umid qiladi. Holbuki, xotini undan ketmasligini iltimos qilsa, usiz xo'jalikni uddalay olmasligini aytsa bo'ldi edi – u obro'sini

6 Edward W. Said The Question of Palestine. Vintage New York. 1992. 122 bet.

7 غسان كنفانيظ رجال في الشمس. سنة النشر: 1963. 47ص.

saqlab qolardi. Ammo xotini bunday ish tutmadi va shu tariqa uni o'zi istamagan safarga borishga majbur qildi. Ayni vaqtda xotinining Abu Qaysga obro'sini saqlab qolishida ko'maklashishdan bosh tortishi arab oilasidagi an'anaviy gender rollar va Abu Qaysning uyidagi bu bilan bog'liq umidlar batamom barbod bo'lganidan dalolat beradi.

G'assan Kanafoniy asarda vatanidan yiroqda yashayotgan falastinliklar hayotining qiyinchiliklari va ma'nosizligini ko'rsata oldi. G'assan Kanafoniy uchun qarshilik ko'rsatish haqidagi badiiy adabiyotni ekzistensialistik va naturalistik nuqtayi nazardan o'qish unga yangi mazmun va maqsad bag'ishlaydi.

XULOSA

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, o'tgan yuz yil ichida arab xalqi o'z vatanida ham, quvg'inda ham, makon va zamonda kim bo'lganliklari va kim ekanliklari haqida hikoya qiluvchi rivoyatlar, hikoya va romanlarni yaratdi. Bu badiiy asarlar ko'lami, g'oyasi va mavzusi jihatidan turlicha bo'lsa-da, ularning milliy o'zligini aniqlash, shakllantirish va namoyon etishda bosqichma-bosqich rivojlanish yo'lini bosib o'tdi, yozuvchilar arab millatining o'ziga xoslik masalasini o'z asarlari sujeti, asar bosh qahramonining, epizodik qahramonlarning ichki kechinmalari, turmush tarzi, o'sha vaqtga aloqador tarixiy voqea-hodisalar, urf-odatlar, vatanga mehr-muhabbatlari, boshqa turli badiiy vositalar yordamida izchil rivojlantirib boradilar. Asar qahramonining xayoliy hayotining o'ziga xosligi ijtimoiy va madaniy me'yorlarga, dunyoqarash g'oyalariga, xulq-atvor stereotiplariga nisbatan pozitsiyasini aniqlash va ularning inson hayotidagi ahamiyati va ma'nosini baholash jarayonida millatning o'ziga xosligi me'yorlari shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Бахтин, Михаил Михайлович. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 1: Философская эстетика 1920-х годов / М. М. Бахтин; [ред.: С. Г. Бочаров, Н. И. Николаев]; Рос. акад. наук, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. - Москва: Русские словари: Языки славянских культур, 2003. – С. 612.

2.Идрис Юсуф, Теймур Махмуд“Рассказы арабских писателей” Издательство иностранной литературы. М.,1955. –С. 35.

3.Edward W. Said The Question of Palestine. Vintage New York. 1992. С.122

1. غسان كنفانيظ رجال في الشمس. سنة النشر: 1963. 47 ص